

Quina transició hi va haver? La crisi del franquisme, el desenvolupament de la reforma i els orígens de la ruptura política espanyola

FERRAN GALLEGO

No enterboliré la paciència dels lectors responent les desqualificacions precipitades i sense argumentació que el professor Alvaro Soto ha considerat necessari introduir al començament del seu article. Deixo les seves afirmacions reprovatòries a la mercè de la lectura que es pugui fer d'ambdós treballs, car no crec que li fos sol·licitada una avaluació de la meua feina des d'una posició de superioritat intel·lectual, sinó en les condicions d'una equivalència o, com a mínim, de reconeixement de l'interlocutor. Tampoc considero que el professor Soto hagi plantejat una refutació de les meves posicions, sinó una negativa pràcticament monosil·làbica, seguida del relat de la seva pròpia versió de la transició política espanyola. Això dificulta la fidelitat a l'esquema bàsic d'aquesta secció, ja que sembla que sigui jo qui ha de fer la rèplica a un article inicial del professor Soto que, òbviament, no ha entès allò que se li demanava. Ho dificulta, també —però aquest és un altre tema— la forma apressada, la confusa redacció i les agressions a la sintaxi que són, tanmateix, clarament congruents amb una argumentació de tan limitada solidesa, incapaç fins i tot d'escapar a les contradiccions internes del seu discurs. Veuré d'obrir-me pas a través dels obstacles de les seves maneres impròpies i d'una exposició on la forma i el contingut estableixen una complicitat tan aferrissada per protegir la pretesa rèplica de les normes elementals d'un debat científic. Com que jo no hi crec, en aquest estil, dubto del seu interès per als lectors de la revista i, sobretot, he assumit de tot cor la crida a la modèstia que el professor Soto planteja, però no practica; justificaré en tot moment les meves discrepàncies amb arguments, sens dubte discutibles o rebutjables, però mai confosos amb una simple imprecació acompanyada de paternalistes consells referents a llibres que desconec o a conceptes que maltracto.

Ni tan sols cal argumentar més del que ja ho he fet en el meu article sobre temes com ara el referent a la dificultat específica —que no més gran— que té l'estudi de la crisi del règim franquista i la transició. No sé què té a veure aquesta consideració amb el que s'ha volgut entendre com un mèrit especial del meu article, com si jo tractés d'amagar les meves indubtables limitacions en un espai de treball d'especial sacrifici i heroisme intel·lectual. Es tractava només d'assenyalar allò que sembla acceptat per bona part de la nostra historiografia: el caràcter d'aquell període com a font de legitimació de les nostres institucions i l'especial impregnació de la cultura cívica per la permanent actualització d'una fase que es reclama com a inspiradora de conductes socials i polítiques del present. Pretendre que aquesta mena d'atenció generalitzada no construeixi un entramat de mitificacions i riscos d'anacronismes, que la transició no és especialment vulnerable a les manipulacions o que l'extensa divulgació no ha construït un coneixement social de vegades contradictori amb el que són les subtileses de la feina de l'historiador, em sembla tan temerari com pensar que tota aquesta pressió no acaba intervenint també en els nostres àmbits de recerca.

Em sorprèn també que el professor Soto consideri fruit de la meva imaginació —o dels meus esforços de falsificació, no suavitzem el que ell expressa— la tendència a confondre un procés històric amb un esdeveniment. Potser es tracta d'un problema de base amb el llenguatge: jo no plantejava que cap historiador negui la durada del període de crisi del règim i transició a la democràcia, amb divergències que ja s'han vist en els dos articles sobre la cronologia, especialment la que es refereix a la crisi del franquisme. El que sí que s'accepta i passa a normalitzar-se en les vies de divulgació, amb el permís i la complaença de molts historiadors professionals, és el caràcter compacte del procés, la seva interpretació teleològica i, fins i tot, la seguretat que alguns episodis claus passen a contenir el significat del conjunt de procés, de manera que es redueixen al silenci o a la contingència aquells factors que no s'expressen en els esdeveniments sacralitzats. Això és el que passa, per exemple, amb l'exaltació commemorativa del referèndum constitucional de 1978, a partir del qual es pot interpretar linealment la transició o, com hem pogut veure molt recentment i en diversos registres, la manera en què el 23-F passa a ser l'instrument hermenèutic per comprendre el conflicte fonamental de la transició, tot desplaçant els ritmes i la naturalesa de conflictes que considero significatius en el seu moment i en el relat de conjunt d'aquest període: no crec que les mobilitzacions de gener de 1976 a Madrid o l'organització de l'oposició democràtica a les darreries de la vida de Franco siguin episodis reconeguts, en aquestes interpretacions reductives, com a factors amb una significació destacada per entendre la transició. I, ni de lluny, arriben a situar-se com a elements de coneixement divulgat que estableixi una adequada relació entre la ciutadania i aquest passat que es tracta de prioritzar com a font de la nostra democràcia. Naturalment, també volia dir que hi ha diferències entre un procés històric i un reguitzell de fets autònoms, lligats per una seqüència

cronològica que de vegades ni arriba a ser causal o que ho és amb el mínim de la complexitat que cal atribuir-li. Tindrem ocasió de veure, en el comentari que faig a la «rèplica» del professor Soto, com m'estranya la seva forma de definir un procés com a acumulació de conjuntures polítiques on els elements que haurien de definir-les per la seva interrelació són més aviat mers subjectes contemporanis, que comparteixen un temps i un lloc, sense que es vegi clarament la intenció d'establir entre ells una dependència que els doni sentit i que pugui explicar-nos el moment històric.

Pel que fa a les coincidències que alegren la reivindicació de primogenitura intel·lectual del professor Soto, em sap greu revocar el seu sarcasme: ni es tracta de coincidències ni pertanyen a una tesi original forçada a esperar l'any messiànic de 1998 per a manifestar-se. Ja és prou inquietant, des del punt de vista dels usos i costums acadèmics, que el professor Soto es dediqui a citar-se com a font d'autoritat i, a més, deixi de banda autors que podrien servir per a la seva refutació, amb excepcions tan irrenunciables com el llibre de Pilar Urbano sobre la reina Sofia. Creure que fins vint anys després dels fets no s'havia escrit cap cosa rellevant, com a mínim en els temes que planteja el professor Soto, em sembla jugar amb un foc no gaire nou, on certa arrogància i confusió extrema sobre allò en què consisteix l'ofici d'historiador pot trobar-se, en aquesta imaginària oficina de patents, amb la certificació del que molts altres han dit, començant pels mateixos contemporanis. El que és més greu, però, és que no veig cap acord en l'anàlisi de la monarquia en la crisi del règim i en el desenvolupament de la reforma política, com es demostra en la nostra radical diferència en la caracterització del període del govern de Suárez. Tampoc crec que el que ell entén per «improvisació» —el meu famós «full de ruta»— respongui a allò que jo interpreto com a adaptacions tàctiques a una correlació de forces modificada per canvis conjunturals intensos i ràpids, com correspon a una època de crisi política de tal profunditat. Aquestes adaptacions s'orienten per l'existència de projectes concrets, expectatives de control de la crisi per mitjà de la reforma, o amb l'objectiu d'inserir les condicions de la ruptura política quan era possible en cada fase. Parlar d'«improvisació» per assegurar, poc després, l'existència d'un programa de la «veritable reforma» que acaba en procés constituent és afirmar una cosa i el seu contrari. Com també ho és assenyalar, al principi de l'article, que l'etapa de fi de creixement econòmic redueix el conflicte social i afirmar, unes planes més endavant, que la fase del «desencís» es caracteritza per l'agreujament de la crisi econòmica i l'increment dels conflictes laborals. En primer lloc, no crec que la depressió econòmica sigui coincident de forma mecànica ni amb la mobilització ni amb la desmobilització, que depèn sempre de circumstàncies polítiques que poden establir, en un mateix país, ritmes diferents o fins i tot conductes contràries pel que fa als conflictes socials, com es pot veure amb la combinació d'agitació social i incapacitat defensiva enfront el feixisme que es produeix a l'Alemanya de les darreries de la República de Weimar.

De fet, les meves observacions sobre aquest darrer aspecte al·ludeixen a una relació més complexa, en què no s'obliden les dificultats per a la mobilització en alguns sectors més afectats per l'atur —com ara la construcció—, un factor que es destaca en qualsevol informe sobre les condicions del conflicte social a Espanya, com el que en el seu moment va fer l'Equipo de Estudios per a la revista *Triunfo*. Però aquest element no tanca, en l'àmbit imprescindible d'una crisi política, l'evident impuls mobilitzador que l'oposició democràtica i els sectors que apostaven per la ruptura —no la «societat civil» en el seu conjunt— van poder fer visible per aturar el tipus de reforma que volien dur a terme els hereus del franquisme. I, entre els factors de dificultat d'extensió del conflicte, cal analitzar els que deriven dels mateixos problemes interns d'aquesta oposició, com ara els que es refereixen a la competència entre propostes sindicals, els conflictes de Comissions Obreres i les relacions entre la dinàmica de cada mobilització i l'estratègia necessàriament unificadora de l'oposició.

Encara és menor la meua pretesa coincidència *a posteriori* amb el professor Soto quan es refereix a la seva primigènia insistència en el paper desenvolupat per la «societat civil», tant per forçar el ritme d'un reformisme que es desfarà dels «pseudoreformistes» (*sic*), com per «racionalitzar» el canvi impedit la ruptura i les «provocacions extremistes». Tret que el professor Soto, amb la seva tendència a assumir el llenguatge del règim en crisi, consideri que la ruptura és equivalent al caos i a un fantasiós «partir de zero», podrà acceptar que allò que demana l'oposició democràtica com a ruptura no requeria una «racionalització». Les seves propostes eren al camp de la moderació, però eren democràtiques, la qual cosa podia ser interpretada com un intolerable i arriscat radicalisme per part del govern i el seu suport social. D'altra banda, no crec que sigui beneficiós per a l'anàlisi de conjuntura establir el joc binari d'«Estat» i «societat civil» com a base del conflicte polític, en lloc de prioritzar els conflictes interns de la societat i l'obtenció d'un marc d'acció política representativa per part de cadascun dels sectors enfrontats. Aquesta confusió o la indiferència del professor Soto a l'hora de considerar la relació entre una societat amb antagonismes i la seva representació diversa en l'espai polític, resulta letal per a la seva argumentació. No crec que aquesta relació pugui ser analitzada adequadament amb els «evidents» reflexos de la societat en les enquestes d'opinió. El que interessa quan s'examina un procés de crisi no és una resposta individual, que pot ser útil per mesurar expectatives electorals, però de significació molt més petita que la visibilitat i influència dels sectors políticament actius, mobilitzats en conflictes que condicionen els ritmes polítics d'un procés com la crisi del franquisme. Lògicament, quan un investigador considera que no vol discutir una cosa «òbvia», com el caràcter estrictament polític de la transició, negant-li explícitament el seu caràcter social, es comprèn la metodologia i la seva impecable aplicació a un procés que passa a analitzar de forma gairebé exclusiva allò que diuen —més que no pas allò que fan— els dirigents polítics del règim en les seves diverses fases de crisi. No és estrany que

la seva anàlisi vagi relliscant cap a aquest punt d'interès, deixant mal senyalitzats els impulsos socials als quals s'al·ludeix de manera prou retòrica, i amb notòria indiferència expositiva respecte dels conflictes interns de l'oposició, que de vegades són citats però mai no són valorats quan es tracta d'indicar el pes que tenen en la capacitat de resposta al projecte reformista, cosa que facilita l'explicació lineal d'aquest. I no és estrany, doncs, que les seves afirmacions recolzin en el que diu una sociologia llatinoamericana bastant coneguda per confondre els aspectes institucionals amb la política, així com per escollir aquells espais de transició que resulten més confortables per fer-ho, defugint les experiències en què la mobilització popular ha tingut força per expressar-se i capacitat per decidir els processos de desgavellament de les dictadures militars.

Confesso que em sento més còmode en aquells elements en què el professor Soto destaca la seva discrepància amb mi. Nega que la crisi del règim es produïxi abans de la mort de Franco, encara que reconegui un misteriós panorama de «signes de crisi», distinció que els meus coneixements molt elementals de fenomenologia m'impedeixen precisar. És obvi que tenir posicions diferents sobre el ritme d'un procés sempre indica una diferència sobre el seu caràcter. Per això mateix, no em sorprèn que la rèplica del professor Soto passi de puntetes per sobre dels dos últims anys de la vida de Franco, mentre s'estén en una depriment momificació taxonòmica de les tendències del règim a finals dels anys seixanta. No obstant això, aquesta mena d'esbarjo intel·lectual té dues lògiques complementàries en el discurs del professor Soto. La primera és la tossuderia en l'assumpció del llenguatge del govern, la qual cosa li permet indicar que no existeix un projecte de reforma el 1974 per la senzilla raó que Arias Navarro no feia servir aquesta paraula, deixant-la així impol·luta per a aquells que s'hi reconeixen identificats més endavant —potser el mateix Arias el 1976 o el «pseudo-reformista» Fraga? La segona és fer el desplaçament de la crisi del règim al moment de la mort de Franco, per poder caracteritzar la crisi d'una manera més congruent amb la seva valoració del reformisme «autèntic». He justificat, al meu article inicial, perquè considero que existeix, a més d'una crisi, una consciència de la seva gravetat, viscuda en l'elit del règim, en la base social del franquisme i en el camp de l'oposició. Aquesta consciència no és un foc d'encenalls, sinó una percepció social que va creixent en la mateixa mobilització que provoca, especialment les expectatives generades per les institucions i la solemnitat amb què es planteja l'ingrés en una nova fase de l'evolució política.

Hem de sumar-hi, a això, el salt qualitatiu que farà l'oposició precisament en aquesta fase, mentre es mobilitzen els sectors partidaris d'una reforma política del règim que el govern Arias impulsarà i veurà de canalitzar, aixecant expectatives inusitades, seguides de no menys insòlites frustracions a l'estiu de 1975 i —cal no oblidar-ho— el tancament de files en defensa del vell dictador i el seu règim quan arriba la crisi provocada per les execucions de setembre de 1975, mobilització en la qual participa activament, des del seu lloc a la UDPE, el futur «au-

tèntic reformista», Adolfo Suárez. No té gaire sentit dir que els reformistes són marginals al procés, quan s'observa l'entusiasme de les seves publicacions amb la proposta del 12 de febrer de 1974, i la manera gloriosa i esperançada en què és rebut Fraga a la seva arribada a Barcelona i a Madrid al començament de 1975, en un viatge que expressava la disposició del líder reformista a la col·laboració, frustrada pels recels de Franco per la seva persona, no pas pels que pogués tenir —com a mínim fins al punt de vetar-lo— el president del govern. El projecte de reforma *del* règim d'Arias s'adaptava a les percepcions que l'elit política del franquisme i un poderós sector social —amb capacitat per a crear opinió pública— tenien de la crisi institucional i la sortida que havia d'oferir-se abans del traspàs del dictador. Un factor, aquest darrer, que no he deixat d'admetre com a un element crucial en la radicalització de la crisi. Imputar-me la consideració que la mort de Franco és «només» un moment com un altre de la crisi del règim és, purament i simplement, tergiversar ja no el que vull dir, sinó allò que dic.

El que nego és que la mort del dictador marqui el començament de la crisi. La societat espanyola la va veure com un fet determinant que obria un període nou, però tant aquells que havien jugat a l'ampliació dels canals de representació dins del règim com els que preferien fer-ho a partir de la legitimitat i legalitat del franquisme, per no dir l'oposició democràtica, van veure l'existència d'elements de continuïtat i de canvi equilibrant-se de forma vacil·lant i amb fortes tensions en el primer govern de la monarquia. El que Huneuus anomena l'«estratègia majoritària» del primer govern de la monarquia consisteix en l'extensa explicació del projecte fraguista de representació política que ens reitera el professor Soto, en comptes d'explicar la lògica política del procés viscut pel primer govern de la monarquia, reduint-lo als somnis institucionals del ministre. L'elit del règim va reprendre els seus projectes de canvi recolzada per un sector de la societat que no deixa d'expressar públicament, en conferències, editorials i debats, la necessitat d'ampliar la representació política com a forma d'integrar una majoria d'espanyols i neutralitzar l'impuls contemporani de l'oposició. Reprendre —en el seu sentit polític del moment— no vol dir començar des de zero ni fer el mateix que es va fer en altres fases: el verb es refereix a la coincidència dels protagonistes i a uns límits clarament situats en el desenvolupament de la legalitat del règim. Arias s'esforçarà, de forma certament abusiva, per plantejar la continuïtat absoluta entre les mesures que proposa el govern el 1976 i les que es van plantejar al febrer de 1974, com a fruits de la mateixa «filosofia». La continuïtat és obvia pel que fa a la permanència de les institucions, els mecanismes de representació i control del govern: en definitiva, l'organització del poder, a la qual cosa s'afegeix sempre la seva justificació. El canvi es basa en la necessitat de respondre a requeriments que no procedeixen d'una abstracta «societat civil», sinó de sectors concrets que operen de forma diferent en una conjuntura política, incloent aquells sectors socials poc actius, que seran embromats per la propaganda reformista de l'Estat i per l'abundància de mitjans de comunicació d'aquella elit

social que es mobilitza, al seu nivell, en defensa de l'evolució liberalitzadora del règim d'acord amb el que ofería l'última de les set lleis fonamentals aprovades fins aquell moment. No crec que, en la seva aparent refutació, el professor Soto ens hagi aclarit a qui representa aquest govern, com coincideix o deixa de fer-ho amb les expectatives de determinats sectors socials, com racionalitza —farem servir la parauleta— els objectius explícits de la major part dels sectors socials dominants que han recolzat el franquisme, mentre encoratja, de forma paral·lela, les pors i les esperances de sectors de la societat menys polititzats. O queda clar això, o no es comprendrà quin és el sentit del projecte de Fraga més enllà de les seves pròpies aspiracions i les d'un grupet de teòrics del canvi respectuosos amb el que anomenen —tots ells— la «constitució» del règim. El mateix Álvaro Soto indica, com a motiu fonamental per a portar endavant la reforma, la possibilitat que el continuisme provoqués la ruptura, quelcom que procedeix de les mateixes expressions dels dirigents i publicistes del règim, malgrat que crec que la reforma i les seves limitacions es basen en com són percebudes les inquietuds de canvi i seguretat del sector de la societat amb el qual aquesta elit creu que pot comptar. És clar que el professor Soto no parla de reforma, sinó de pseudo-reforma —distinció que no va destinada a marcar les deficiències d'aquesta, sinó les desmesurades possibilitats del «veritable» reformisme suarista. Jo crec que es tracta de dues opcions que corresponen a moments diversos, presentades per un personal polític similar, si no idèntic, que va prenent opcions —inclosa la fractura del reformisme— en funció d'uns factors que l'article del meu interlocutor no analitza de cap de les maneres. Les seves evidents dificultats per analitzar aquest període poden veure's quan tracta de ridiculitzar la meua apreciació de la continuïtat del règim franquista fins al 1977, amb preguntes retòriques sobre com es pot qualificar de règim franquista el que ofereix el retorn de la sobirania popular, la Llei per a la Reforma Política o la legalització del PCE. A més de l'anacronisme de convertir aquests fets en esdeveniments simultanis, ni tan sols cau en la manera en què l'argument pot mossegar el seu territori: com ha de permetre el règim les converses del ministre de Governació amb la direcció del PSOE, el congrés de la UGT o l'activitat pública i selectiva de dirigents de l'oposició democràtica? Potser el professor Soto considera que el règim no sols entra en crisi, sinó que acaba amb la mateixa mort de Franco, en una petita fase de deteriorament que coincideix amb la malaltia fatal del dictador? Existeix el franquisme als primers sis mesos de 1976 o es tracta d'un període inqualificable, un no-res conceptual i històric imprès entre la dictadura i la transició?

El que sorprèn de debò és que algú que ha destacat, com a motiu del canvi, la congruència entre la «societat civil» i la resposta del govern en una espiral d'autenticació del reformisme, no cregui oportú precisar quina és la mobilització social i la definició estratègica de l'oposició, la seva capacitat real —és a dir, experimentada en el temps— per modificar o fer entrar en crisi els plans del reformisme. Res no replica a la meua interpretació dels objectius de l'opo-

sició, d'aconseguir des del gener de 1976 capacitat negociadora a través d'una intensa mobilització que es fa en nom de la ruptura, però en condicions polítiques diferents a les esperades. Res no afirma sobre la crisi latent al si dels organismes unitaris, que va ser decisiva per facilitar la presa de la iniciativa política del govern i per dibuixar el paisatge polític espanyol posterior. Es limita a parlar del seu caràcter heterogeni allà on hauríem de trobar una caracterització de l'ofensiva democràtica dels primers mesos de l'any i del seu resultat polític. La descripció del pols entre rupturistes i el primer govern de la monarquia ni tan sols fa esment a les propostes concretes que es presenten a la societat espanyola, quan el narrador s'entreté tant, embadalit, en les anàlisis de les que fa el govern. I, no cal dir-ho, no estableix les notables diferències entre tipus de mobilitzacions com ara són la vaga general de Madrid al gener, l'ocupació dels carrers de Barcelona per l'Assemblea de Catalunya o la lluita sindical i la matança de Vitòria, que té tan poc a veure amb les pràctiques sindicals i polítiques majoritàries de l'oposició democràtica.

Que ni tan sols es faci esment a Torcuato Fernández-Miranda, a les diferències entre Manuel Fraga Iribarne i Carlos Arias Navarro, a la Comissió Mixta Govern-Consell Nacional, per posar-ne alguns exemples, ens indica l'escassa atenció a una diversitat al si del poder executiu que, més tard, serà presentada pels seus integrants com antagonismes que l'han paralitzat, i que podria ajudar a comprendre el procés que porta a l'elecció de Suárez. Tampoc hi ha referència a l'esforç realitzat per mitjans de comunicació ben poderosos, com *El País* —en una etapa en què les seves relacions amb Fraga eren més benèvols—, a favor d'un canvi «ordenat» per a Espanya, combinant la tesi amb una posició crítica contra totes les resistències que es podien trobar per a l'acompliment de la reforma, inclosa la «tossuderia» de l'oposició contra les possibilitats evolutives del règim i la manca de pragmatisme dels partits d'esquerres, aspectes de creació d'opinió en què coincidiran mitjans de difusió similars, creant un creixent estat favorable a la reforma que afeblirà les actituds més intransigents de la Platajunta. Aquest factor, acompanyat de la tasca propagandística realitzada pel govern, mostra que la seva activitat no és només el resultat de les «pressions racionalitzadores» de la societat, sinó l'origen d'una determinada forma de controlar el canvi polític construint una base social alternativa a la de l'oposició democràtica.

Per al professor Soto, l'elecció de Suárez implicava ja l'establiment, al si del poder executiu, d'un camí decidit per la restauració de les llibertats polítiques i sindicals, així com per la celebració de les primeres «eleccions lliures des de 1936». D'acord amb aquest argument, la jornada del 15 de juny de 1977 va assistir a la simple culminació d'un procés, l'èxit del qual hauria de compensar-se mitjançant el recolzament majoritari dels espanyols a la UCD, que era l'encarnació entre els homes del Verb reformista. Sense solució de continuïtat, les intencions del govern nomenat al juliol passarien a plasmar-se en la Llei per a la Reforma Política (LRP), que el professor Soto ens torna a repetir, però sense

entrar en el detall de les discrepàncies entre el president de les Corts i el president del govern en el futur, un detall que pot indicar fins a quin punt la lletra pot no correspondre exactament a una sola versió del projecte. L'LRP és la que inspira, més enllà de qualsevol qüestió relacionada amb la correlació de forces socials, la convocatòria electoral i, fins i tot, la presència del PCE legalitzat, que sembla fruit de la fortalesa de Suárez després d'un referèndum les condicions de celebració del qual ni es consideren. Al meu article caracteritzo el complex període del primer govern Suárez com el d'una reforma negociada i asimètrica, que tot i reconèixer l'existència de l'oposició, presentà les negociacions com a consultes —dutes col·lectivament només després del referèndum— i va establir un programa impulsat exclusivament pel govern, la qual cosa tancava el pas a una de les reivindicacions essencials de la ruptura, que era un poder executiu d'àmplia coalició. La innegable iniciativa política presa pel segon govern de la monarquia i la creació del «suarisme» procedia de l'aprenentatge de tot allò que havia fallat en la proposta del govern Arias-Fraga; n'era, per tant, una hàbil rectificació destinada a integrar en l'àrea del reformisme tots aquells sectors amb influència social que rebutjaven les propostes de l'oposició, malgrat que no coincidissin al cent per cent en l'apreciació del règim.

Tampoc sembla que hagi interessat al professor Soto cap reflexió sobre un episodi central d'aquest període, com és el de l'apressada i intel·ligent reorganització política i social de la dreta espanyola, de la modificació del seu discurs i de la pressió exercida sobre la ciutadania a través de l'atenció immensa que li donen els mitjans de comunicació, fenomen que va crear un estat d'opinió codificat per aquests mitjans, que no parteix pas de l'espontaneïtat de la societat i, encara menys, d'una societat unificada o abrusadament decantada. Ni l'oposició democràtica hi podia arribar en els mateixos termes i, en tot cas, no tots els partits de l'oposició van tenir les mateixes opcions, cosa que també li passa per alt al professor Soto. Suárez pot pretendre retornar la paraula al poble, però aquest «veritable reformista» no es mostra disposat a fer-ho en un moment decisiu per a la definició del procés electoral. Una curiosa forma d'entendre el que són les arrels d'un procés constituent i l'assumpció governamental de la necessitat —i la voluntat— de retornar la paraula al poble. El primer aspecte ni tan sols és mencionat per l'elit reformista, cosa que no és accidental i que més que implicar un rebuig de redacció d'un text constitucional, indicava les condicions desitjables de la dreta, la llibertat absoluta de joc en el moment de la redacció. El retorn de sobirania, sintetitzat en una famosa cançó plebiscitària que convidava el poble a «parlar», es va fer a través d'un control aferrissat de la comunicació entre l'oposició i la seva audiència potencial —aquella que la va votar el 15 de juny, si més no.

Em falten —o me'n sobren, en aquest espai fixat— les paraules per comentar la forma en què el professor Soto manifesta la «normalitat» de la consulta del 15 de desembre de 1976, més enllà dels errors de càlcul comesos per l'oposició i

de les oportunes adaptacions del discurs d'un PSOE pràcticament legal. Aquest escenari és el de l'afebliment de l'oposició, que no es produeix només per les limitacions de la seva audiència, sinó pels diversos graus d'interlocució amb el govern, la visibilitat social i les aspiracions de protagonisme en el moment del canvi de les principals forces de l'esquerra. L'oposició va deixar de ser homogènia més enllà de la seva composició interna, les seves cultures i les seves preferències tàctiques. Aquesta diversitat corresponia, a més, al caràcter de tolerància o repressió que els dos governs de la monarquia van exercir-hi, d'acord amb la necessitat de comptar amb un sector i la possibilitat de clausurar l'espai d'un altre. Naturalment, a això no hi va jugar només el govern, sinó que aquest va ser un factor que va marcar la capacitat i la voluntat d'equilibrar la mobilització i la negociació —i, no cal dir-ho, el seu caràcter unitari— per la coincidència d'interessos a termini curt i mitjà entre un sector de l'oposició i el govern. Diguem-ho en prosa de la història política: el congrés del PSOE de desembre de 1976 aprovà el que ja s'havia insinuat a l'Escola d'Estiu, l'estratègia del «compromís constitucional» com a alternativa als punts inicials de la Platajunta. Això posava fora de circulació la pretensió de legalització de totes les forces polítiques i la constitució d'un govern de coalició, per prioritzar la celebració d'eleccions en què la socialdemocràcia, rescatada com a principal interlocutora del govern, tingués una aclaparadora majoria en l'espai de l'esquerra i passés a ser alternativa de govern.

Ni tan sols estava clara una legalització del PCE que va ser, hi insisteixo, el resultat de la mobilització de la seva militància. No cal consultar els arxius del PCE perquè n'hi ha prou amb llegir, a la premsa del PCE o del PSUC, les instruccions de sortida a la llum dels comunistes i a posar els aparells estatals a disposició d'aquesta realitat innegable. La matança d'Atocha i la immediata mobilització de simpatitzants, militants i persones que simplement demanàvem la inclusió dels comunistes en la vida legal del país, van ser fets decisius, però l'estratègia del partit ho havia assenyalat d'antuvi, davant les temptacions que podien generar-se a altres bandes competitives i les descarades ofertes de presentació de llistes d'independents per part de Suárez a Carrillo, que va acabant sent el destí de forces com Esquerra Republicana o l'extrema esquerra. Això va condicionar, a més, els objectius immediats del PCE, que van orientar-se de forma unívoca cap a la seva legalització —sense la qual poca cosa tenia sentit— fent que els espais unitaris de mobilització anessin perdent la vigència que havien tingut en la primera meitat de l'any 1976. Si els comunistes havien tingut ja complicacions per integrar el difícil espai de la lluita unitària per la democràcia i el manteniment del lideratge obrer i popular —que creava reticències profundes en sectors que no consideraven la lluita al carrer com l'ambient més favorable per a la seva tendència— la tardor i l'hivern de 1976-1977 van ser especialment difícils per fer-ho perquè hi havia altres fronts oberts, com la crisi de relacions amb el PSOE, l'organització del moviment polític de la dreta reformista i els conflictes greus que van aparèixer a Comissions Obreres.

El procés de divisió de l'oposició democràtica s'acompanyarà del període constituent de la coalició reformista UCD, en la formulació de la qual es fixa l'aliança «d'oportunitat» entre sectors de l'oposició moderada —sense base, però amb persones de prestigi i influència— i l'aparell de poder que Suárez ofereix a l'inicial Centro Democrático, tot reclamant el desplaçament d'Areilza i el lideratge de l'operació. Aquest doble caràcter és important perquè indica la constitució, a escala política, d'una complicitat social molt àmplia, que legitima l'oferta en diverses direccions i impedeix la dissolució electoral de la dreta. Ans al contrari, li permet preparar el marc més idoni per controlar un imparable procés electoral, que haurà de definir les condicions del període constituent en funció dels resultats obtinguts per l'oposició democràtica. Com indicaria l'astut Joaquín Garrigues Walker: «Suárez, sense nosaltres, podia guanyar, però no convèncer. Nosaltres, sense ell, podíem donar testimoni, però no guanyar».

El meu desacord amb el professor Soto en caracteritzar la UCD i, sobretot, les condicions de la seva victòria limitada, ha estat compartit per persones de totes les tendències polítiques, començant pels mateixos dirigents de la coalició centrista, que van mostrar la seva preocupació per la curta victòria. Podem afegir els àcids comentaris d'un venjatiu Areilza, que aconsellava modèstia al govern per haver obtingut només una tercera part dels vots, malgrat el seu control de l'aparell de l'Estat. O les denúncies realitzades per qui tenia certes nocions de caciquisme rural, José María Gil Robles, que descriu de forma impecable el procés de control dels votants per les autoritats locals vinculades a UCD en l'imprescindible *Un final de jornada*. Fins i tot Javier Tusell havia de referir-se al sorprenent vot de l'esquerra en una conferència al Club Siglo XXI, que ell considerava «excessiva» i poc congruent amb la ideologia dels espanyols. Però podem comptar, sobretot, amb el sentit comú: queixar-se perquè jo parli de «victòria limitada» i recórrer al «percentatge d'escons i no de vots» em sembla fora de tota elegància intel·lectual, per no dir-ho més fort. Si la UCD hagués tret una majoria de vots que ridiculitzés les expectatives de l'esquerra, el professor Soto hauria citat aquestes xifres. L'elecció, lluny de ser innocent i legítima, passa a tractar de camuflar el resultat aprofitant les deficiències del mecanisme d'elecció. Si interessa al professor Soto, això és el que va fer la premsa de la dreta en el moment d'informar a la població. Excepte *El Alcázar*, és clar, que parlà de la victòria del «Front Popular», potser llegint amb més lucidesa els resultats. Fins i tot els que menys en saben, accepten el grau de desviació introduït pel sistema electoral, que va permetre obtenir gairebé la majoria absoluta a una coalició amb dos milions de vots menys que els que havien obtingut les candidatures socialistes i comunistes. En condicions en què les xifres canten, no crec que sigui de gaire utilitat continuar el debat sobre un aspecte en què el professor Soto només parla.

Molt poca atenció puc prestar a la seva indignació quan em refereixo a la UCD com a artefacte, cosa que ja en el seu moment provocà les queixes del diari *Ya*. Els catòlics definien la coalició, contra les acusacions de mecanisme bu-

rocràtic, com «aquesta temperada relació amb el passat que no pretén anar gaire lluny en el futur». Una encertada caracterització del reformisme, que podia corroborar-se en les paraules de Suárez en el tancament de campanya, tot indicant que havia lluitat per aconseguir un sistema «més representatiu». Malgrat això, el mateix Suárez afegeix que, segons la seva opinió, les posicions de la reforma i les de la ruptura havien acabat coincidint. Ho dubto, però suposo que es correspon amb la mateixa valoració del professor Soto, després del relat de la reforma que ens ha proporcionat.

Per acabar, la sorpresa d'Álvaro Soto per la meua manca de referències al procés constituent em sorprèn a mi, donada la cerca infructuosa de referències al període previ a les eleccions. Els resultats electorals no van decidir la redacció d'una nova constitució, però sí la força amb què es va plantejar aquesta com a producte del debat parlamentari, per no dir el contingut del seu articulat. La ruptura institucional no corresponia a les condicions que volia l'oposició democràtica, sinó a una correlació de forces en què van intervenir la possessió del poder per la dreta hereva del franquisme i la divergència d'expectatives dels dos partits principals de l'antifranquisme. Amb un altre resultat, que mostrés la tan proclamada manca de representació de l'oposició democràtica i de l'esquerra, el procés constituent ni tan sols hauria tingut els canals que es van imposar al govern a l'estiu de 1977.